

Domański, Cezary W.

"Seznam Biografii Československých Entomologů (entomologové nející)", Sv. 1-15, Zdeněk Kolečka, Praha 1979-1998 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 44/3-4, 190-194

1999

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Pragnę szczególnie mocno podkreślić, że moich gorzkich oskarżeń wobec licznych Pana rodaków nie zamierzam zgoła kierować przeciwko Niemieckiemu Towarzystwu Zoologicznemu jako takiemu. Jestem pewien, że gdyby ożyły teraz wielkie duchy Goethego bądź Johanna Müllera, wstydziliby się swoich rodaków, którzy dokonali przytoczonych wyżej haniebnych czynów. Ludzie bowiem, którzy się oddają czystej nauce, muszą być także szlachetnego serca. Odnosi się to, jak chciałbym wierzyć, do wszystkich tych, którzy – jako potomkowie owych Wielkich – w coraz szybszym tempie wnoszą obecnie naukę niemiecką na wyżyny, a zatem również do zajmującego się wyłącznie nauką Niemieckiego Towarzystwa Zoologicznego.

Występuję przeto z Niemieckiego Towarzystwa Zoologicznego tylko dlatego, że nosi ono miano owego narodu, który przeciwko nam, Polakom, podjął nieustającą i prowadzoną barbarzyńskimi sposobami walkę.

Z największym szacunkiem

Dr Michał Siedlecki,

docent Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

Listowi Siedleckiego, będącemu reakcją na słynny strajk dzieci szkolnych we Wrześni w 1901 roku i na zastosowane wobec nich represje władz niemieckich, przydaje tragizmu bezpośrednio sąsiadujące z listem, dodane przez autorów książki wyjaśnienie, iż M. Siedlecki – kilkadziesiąt lat po wysłaniu owego listu-protestu – zmarł w obozie koncentracyjnym Sachsenhausen-Oranienburg uwięziony tam po niesławnej *Sonderaktion Krakau* w 1939 roku.

Andrzej Bednarczyk
(Warszawa)

Zdeněk K o l e š k a : *Seznam Biografií Československých Entomologů (entomologové nející)*. Sv. 1–13 „Zprávy Československé společnosti entomologické při ČSAV” (1979–1992), sv. 14–15, *Supplementum*, „Klapalekiana” (1993, 1995, 1998) Praha 775 ss. (zesz. 1–15) + ss. 238 (suplement).

Po dwudziestu latach od wydania pierwszego zeszytu zakończona została edycja słownika (właściwie „spisu”) biograficznego entomologów czechosłowackich. Ostatnim tomem jest obszerny suplement, który niedawno dotarł do rąk subskrybentów czasopisma „Klapalekiana”. Słownik jest dziełem jednego autora, inż. Zdenka Kolečki i nie ma swojego odpowiednika w polskiej biografistyce przyrodniczej, dlatego zasługuje na szersze omówienie. Liczy on łącznie sześćdziesiąt zeszytów, w których znalazło się ponad 1780 biogramów entomologów

i pszczelarzy działających na Ziemiach Czeskich i w Słowacji od XVI wieku po dzień dzisiejszy, przy czym prezentuje tylko sylwetki osób już nieżyjących. Każdy zeszyt zawiera tablice, na których autor pomieścił podobizny badaczy owadów (w sumie jest ich 332). Wszystkie tomy słownika wydawane były jako dodatki do biuletynu Czechosłowackiego (od 1992 r. Czeskiego) Towarzystwa Entomologicznego. Jest to największa organizacja skupiająca naukowców i amatorów zajmujących się badaniem oraz kolekcjonowaniem owadów u naszych południowych sąsiadów. Trzydzięć zeszytów słownika ukazało się jako samodzielne części biuletynu „Zprávy Československé společnosti entomologické při ČSAV”, natomiast części: 14, 15 i suplement wydano w ramach czasopisma „Klapalekiana”. Wskutek tego zeszyty słownika różnią się od siebie jakością techniczną, ponieważ „Zprávy...” były powielane, natomiast „Klapalekiana” jest pismem drukowanym. Ma to znaczenie głównie z punktu widzenia jakości portretów entomologów.

W poszczególnych zeszytach słownika była zachowana ciągłość stron (w sumie 775). Osobno paginowany suplement ma 238 stron. Całość liczy więc ponad 1000 stron, a więc mamy tu do czynienia z wydawnictwem obszernym. Biogramy drukowane były systemem alfabetycznym. Wypada podać zawartość poszczególnych zeszytów: 1) A – Dlouhý, 2) Doleschall – F, 3) Galuška – Herrmann, 4) Herych – Joštiak, 5) Joukl – Kitzberger, 6) Klapálek – Kotouč, 7) Kouřil – Lang, 8) Láska – Mařan, 9) Mařl – Müller, 10) Muřik – O, 11) Paděra – Pomekáč, 12) Popp – Rippl, 13) Robl – Seidel, 14) Seidl – Szentiványi, 15) Š – Ž. Suplement zawiera nazwiska od A do Ž, pominięte w poprzednich zeszytach oraz poprawki i uzupełnienia do 78 biogramów.

W słowniku zamieszczono życiorysy entomologów i pszczelarzy działających na Ziemiach Czeskich i w Słowacji, reprezentujących dwanaście narodowości. Są tu Czesi (1181 biogramów), Niemcy (430), Słowacy (122), Węgrzy (22), Austriacy (7), Rosjanie (6), a także: czterech Włochów (Jindrich i Josef Rangheri, G.A. Scopoli, J.B. von Scotti), dwóch Francuzów (J. Achard i Ch. Haury), Słoweniec (J.A. Stussiner), Ukrainiec (S. Kolubajiv, od 1938 r. obywatel czeski) i jedna osoba bez podanej narodowości (W. Becher – Niemiec lub Anglik). Przy czterech osobach podano narodowość polską. Są to: Alfred Hetschko, Michał Rybiński, Fryderyk Schille i Aleksander Zawadzki. Nie wyczerpują oni bynajmniej wątków polskich w słowniku Koleśki, o czym wspomnę dalej. Autor nie wyodrębnia entomologów narodowości żydowskiej, chociaż tacy bez wątpienia znaleźli się w tej masie biogramów. Równie niejasne jest przydzielanie do narodowości austriackiej, tym bardziej że osoby z taką kwalifikacją pojawiają się dopiero w ostatnich tomikach.

Już pobieżna lektura haseł słownika potwierdza tezę, którą postawił kiedyś Josef R. Winkler, że entomologia jest „narodowym sportem” Czechów i Słowaków. Badaniem i kolekcjonowaniem owadów zajmowali się u naszych południowych sąsiadów ludzie różnych stanów i zawodów: od generałów czy ambasadorów po kucharza na zamku u hrabiego Waldsteina. W słowniku przeplatają się biografie profesjonalistów o akademickich szlifach z sylwetkami zapaleńców, zbierających owady, zatrudnionych na co dzień jako urzędnicy, lekarze czy nauczyciele. Mamy też stosunkowo dużą grupę duchownych, ci jednak zajmowali się głównie pszczelarstwem. Wśród entomologów trafiają się przedstawiciele tak odległych od zoologii zawodów jak artyści, reżyserzy, a nawet astronom. Obszerne amatorskie kolekcje owadów nie stały się przelotnym kaprysem hobbystów lubiących spędzać wolny czas na uganianiu się z siatką w rękę za chrząszczami czy motylami po świeżym powietrzu. Wiele z tych zbiorów liczących często kilka lub kilkadziesiąt tysięcy sztuk owadów trafiło po śmierci ich właścicieli do muzeów czeskich, a nawet do państwowych muzeów w Berlinie, Wiedniu, Londynie czy Genewie. Zresztą pasje badawcze i zbierackie uwzględnionych w słowniku osób nie ograniczały się tylko do owadów, czy szerzej – stawonogów. Mamy wśród nich ornitologów, malakologów, ichtiologów, a także botaników i psychologa zwierząt (V. Teyrovský). Entomologicznym zbiorom towarzyszyły niekiedy obszerne kolekcje zieleników i zbiory mineralogiczne.

W słowniku odnajdujemy różnorakie związki czechosłowackich entomologów z naszym krajem. Najprostszym skojarzeniem jest oczywiście Polska jako miejsce urodzenia lub śmierci (np. M. Dziuban urodził się w Sanoku, zaś A. Rudolf w Krakowie; J. Baum zmarł w Warszawie). Niektórzy czescy badacze owadów związani byli z uczelniami wyższymi na ziemiach polskich: np. prof. H.M. Schmid-Goebel wykładał zoologię na uniwersytecie we Lwowie, V. Sekern był podobno doktorem h.c. UJ, a prof. F. Vejdovský był członkiem akademii nauk lub jakiegoś towarzystwa przyrodniczego w Krakowie. Z kolei L. Sacher-Masoch pracował na stanowisku dyrektora policji we Lwowie. Mniej więcej w tym samym czasie działał w Warszawie I. Zbrňovský, pomagając swemu bratu w prowadzeniu sklepu. Kupnem jego cennej kolekcji motyli zainteresowany był podobno znany warszawski entomolog Fryderyk Pulz (?). Dr C. Tille pełnił funkcję majora audytora w garnizonie przemyskim w latach 1909–1912 (był więc dobrym znajomym Hugona Zapałowicza), a pod koniec I wojny światowej pracował na stanowisku referenta wojskowego w generalnym gubernatorstwie w Lublinie. W tym samym okresie dr L. Černík był zatrudniony jako lekarz w Krakowie. Prof. J. Smolak był kawalerem orderu „Polonia Restituta” (1926). Przykładem innego rodzaju związków są prace badawcze czeskich przyrodników: A. Viertl był autorem artykułu *Przyczynek do fauny Galicji* opublikowanego w „Sprawozdaniach Komisji

Fizjograficznej PAU w Krakowie” (1872), zaś prof. J. Zavřel wydał przyczynek pt. *Chironomidy jeziora Wigierskiego* (1926) o muchówkach. W połowie XIX w. inż. J. von Russeger prowadził badania geologiczne żup solnych w Wieliczce.

Dla czeskich i słowackich pszczelarzy wzorem hodowcy był ks. J. Dzierżon. Popularyzatorem i tłumaczem jego prac na język czeski był F.S. Kodym (który przekładał również książki Juliana Lubienieckiego), zaś A. Hončika nazywano „Morawskim Dzierżonem”. Z kolei monografia pszczelarska J. Czapłowicza była tłumaczona z czeskiego na język polski w roku 1821.

W słowniku zamieszczono biogram Juliusza Augusta Rogera (jako Niemca), autor nie wspominał jednak nic o jego zasługach jako zbieracza i wydawcy pieśni śląskich. O polskich zasługach Rogera domyślić się możemy tylko z podstawy źródłowej biogramu (w suplemencie cytowane są dwie polskie prace). Zabrakło natomiast choćby krótkiej noty o Zygmuncie Mokrzeckim, który był honorowym członkiem Czechosłowackiego Towarzystwa Entomologicznego.

Jeśli chodzi o konstrukcję życiorysów, to każda nota zawiera, oprócz dat życia i miejscowości urodzenia oraz zgonu entomologów, określenie ich zawodów i zainteresowań badawczych oraz ich narodowości. W głównej części biogramów znalazły się podstawowe fakty z życia, informacje o publikacjach oraz zbiorach entomologicznych; są tam ponadto uwagi o taksonach stawonogów nazwanych na cześć danego entomologa. Autor pomija imiona rodziców i zawód ojca (mimo, iż jest to standardowa informacja w nowoczesnych słownikach biograficznych). Nie dowiemy się również w większości przypadków niczego o stosunkach rodzinnych opisywanych postaci (żona, dzieci), ani tego, gdzie dana osoba została pochowana.

Autor nabierał doświadczenia biografisty wydając kolejne zeszyty słownika. Hasła w dwóch pierwszych częściach nie posiadały podstawy źródłowej. Zbiorca literatura do nich została opublikowana w zeszycie trzecim. Od tegoż tomiku większość życiorysów opatrzona jest bibliografią. Jednym z podstawowych źródeł słownika są klasyczne informatory entomologiczne: „Entomologen-Adressbuch” Wilhelma Junka (Berlin 1905) i „Entomologen Adressbuch” Adolfa Hoffmanna (Wiedeń 1921). Dzięki nim przypominano w słowniku nazwiska wielu amatorów-entomologów, których nie notują inne publikacje. Obficie cytowane są też większe prace o bardziej zasłużonych badaczach owadów i pszczelarzach. Naturalnie w związku z różnym wkładem uwiecznionych osób do czechosłowackiego owadoznawstwa życiorysy mają różną objętość – od kilkudzaniowych do kilkunasturowych (najobszerniejsze dotyczą zasłużonych przyrodników: m.in. F. Klapalka, J.M. Komarka i J. Obenbergera). Autor korzystał również z licznych artykułów jubileuszowych oraz czeskich, słowackich a nawet polskich encyklopedii (np. z *Encyklopedii Pszczelarskiej*) i słowników biograficznych (w tym z *Polskiego Słownika Biograficznego* i *Słownika Biologów Polskich*). wiele danych życiorysowych

dostarczyły mu lokalne muzea, instytucje i towarzystwa naukowe oraz archiwa, a nawet osoby prywatne (jednakże autor w zasadzie osobno ich nie wykazuje). Recenzent pozwala sobie zauważyć, iż autor pracy nie wyczerpał wszystkich możliwości; w słowniku nie zostały wykorzystane dwa ważne rodzaje źródeł: herbarze szlacheckie oraz wydawnictwa kościelne. Tytułem uzupełnień haseł można więc dorzucić następujące dane dotyczące katolickich duchownych wymienionych w słowniku: proboszcz F. Liška urodził się 29.5.1826, został wyświęcony 27.7.1851, prob. A. Lego urodził się w Strašicach 24.8.1839, zmarł w Jeseniku 13.8.1901, prob. J. Benda urodził się w roku 1836 w Lautsch, zmarł 19.11.1907 w Laxenburgu w Austrii, prob. L. Morbitzer zmarł 30.7.1906 w miejscowości Svátá Hora na Morawach. Julian Arnold Walter, pijar, urodził się 9.10.1826 w Wildschütz, zaś zmarł w Pradze 18.3.1901; był członkiem Towarzystwa Zoologiczno-Botanicznego w Wiedniu. Szczegółów tych, mimo intensywnych poszukiwań nie udało się autorowi ustalić.

Autor monografii nie przeprowadzał również kwerend w lokalnej prasie czeskiej i słowackiej, a jak się wydaje – tego rodzaju poszukiwania wniosłyby dużo nowych danych do słownika. Dość rzadko wykorzystywane są tzw. programy gimnazjalne, co zważywszy na dużą ilość nauczycieli szkół średnich wśród entomologów dostarczyłoby nowych informacji.

Warto może podać, iż w zeszycie jedenastym (na str. 365–367) został opublikowany życiorys autora słownika Z. Koleški (autorstwa Zdenka Černego). Z artykułu tego dowiadujemy się, iż jest on emerytowanym pracownikiem Katedry Ochrony Roślin przy Wydziale Agronomicznym Wyższej Szkoły Rolniczej w Pradze-Suchodole.

Wielu czechosłowackich entomologów zbierało owady na terenach graniczących z Polską, wędrując często i po naszym kraju (np. po Sudetach, Karkonoszach, Beskidach, Tatrach, Śląsku czy Galicji). Ich zbiory lub publikacje o nowych stanowiskach owadów są cennymi i jak się wydaje – prawie niewykorzystanym źródłem informacji o naszej entomofaunie. Słownik inż. Koleški może być więc dobrym przewodnikiem w tym zakresie. Nie jest to zresztą jedyny atut tej pracy: zawiera ona wiele sylwetek twórców zielników, czy osób związanych w jeszcze inny sposób z naszym krajem. Recenzent uważa, iż omawiana publikacja winna znaleźć się w podręcznej bibliotece każdego rodzimego historyka nauk przyrodniczych. Niestety, nie jest to chyba możliwe ponieważ słownik ukazywał się jako wydawnictwo przeznaczone dla członków Czeskiego Towarzystwa Entomologicznego. Pozostaje więc wierzyć, iż doczekamy się jego poprawionej i uzupełnionej wersji, która powinna być zachętą do wydania analogicznej publikacji poświęconej entomologom i pszczelarzom polskim.

Cezary W. Domański
(Lublin)